

УДК 342.721

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.15>

РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА: ГЕНДЕРНИЙ ПРИНЦИП

Парамонов Н.В.,

аспірант кафедри конституційного права

та порівняльного правознавства

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5653-5691>

Парамонов Н.В. Репродуктивні права: гендерний принцип.

Стаття присвячена з'ясуванню питання про репродуктивні права та репродуктивне здоров'я як жінок так і чоловіків. Наголошується, що у суспільстві уявлення про права чоловіків та жінок у сфері регулювання репродуктивної діяльності та репродуктивного здоров'я належним чином не сформувалися, а у вітчизняному законодавстві не всі аспекти у сфері реалізації репродуктивних прав чоловіків та жінок регламентовано. Констатовано, що особливу увагу в сфері регулювання репродуктивних прав та репродуктивного здоров'я є лише порядок застосування програм допоміжних репродуктивних технологій. Відсутність визначення поняття «репродуктивного права» та «права на репродуктивне здоров'я» суперечить існуючим правам і свободам людини, що закріплені як за жінками так і за чоловіками. Дане твердження в свою чергу призводить до дискримінаційних елементів в суспільстві. Крім того, констатовано, що відсутність належного юридичного оформлення відповідних дефініцій тягне за собою логічно пов'язану відсутність гарантій щодо реалізації вищевказаних прав чоловіків та жінок, а також відповідальності за їх порушення. За результатами аналізу існуючих норм як в національному так і міжнародному праві, констатовано, що репродуктивні права чоловіків і жінок базуються на основних правах людини – право на життя, право на охорону здоров'я, рівноправність між чоловіками та жінками, право на фізичну недоторканність, право на недоторканність приватного життя, право на особисту, сімейну таємницю, тощо, є похідними від основних прав людини, деталізують та доповнюють їх. Крім того, детальна регламентація надасть позитивне значення і для юридичної науки, і для практики, оскільки дозволить більш глибоко і повно осмислити права чоловіків і жінок у цій сфері, а також набути статусу самостійних суб'єктивних прав, що входять до правового статусу та інституту основних прав і свобод.

Ключові слова: права і свободи людини, права чоловіків, права жінок, рівність прав і свобод, право на життя, право на фізичну недо-

торканість, заборона дискримінації, захист прав і свобод.

Paramonov N.V. Reproductive rights: gender principle.

The article is devoted to clarifying the issue of reproductive rights and reproductive health of both women and men. It is noted that in society, ideas about the rights of men and women in the field of regulation of reproductive activity and reproductive health have not been properly formed, and in domestic legislation not all aspects in the sphere of realization of reproductive rights of men and women are regulated. It was stated that special attention in the field of regulation of reproductive rights and reproductive health is paid only to the procedure for applying programs of assisted reproductive technologies.

The lack of definition of «reproductive right» and «right to reproductive health» contradicts the existing human rights and freedoms that are enshrined in both women and men. This statement, in turn, leads to discriminatory elements in society. In addition, it was stated that the lack of proper legal registration of the relevant definitions entails a logically related lack of guarantees for the implementation of the above-mentioned rights of men and women, as well as liability for their violation. According to the results of the analysis of existing norms in both national and international law, it was stated that the reproductive rights of men and women are based on fundamental human rights – the right to life, the right to health care, equality between men and women, the right to physical integrity, the right to privacy, the right to personal, family secrets, etc., are derived from fundamental human rights, detail and complement them.

In addition, detailed regulation will be of positive importance both for legal science and for practice, since it will allow to more deeply and fully comprehend the rights of men and women in this area, as well as to acquire the status of independent subjective rights included in the legal status and the institution of fundamental rights and freedoms.

Key words: human rights and freedoms, men's rights, women's rights, equality of rights and

freedoms, right to life, right to physical integrity, prohibition of discrimination, protection of rights and freedoms.

Постановка проблеми. Демографічна криза, а також широке поширення програм допоміжних репродуктивних технологій як методів надання медичної допомоги з подолання безпліддя, викликають інтерес вчених різних галузей (соціології, демографії, медицини, юристів та ін.) до прав чоловіків та жінок у сфері регулювання репродуктивної діяльності та репродуктивного здоров'я. У сучасному суспільстві повні та чіткі уявлення про права чоловіків та жінок у сфері регламентації репродуктивної діяльності та репродуктивного здоров'я відсутні, вони обмежуються знаннями етимологічного походження терміна «репродуктивний» – право людини мати дітей.

Стан опрацювання проблематики. У юридичній науці не сформувався єдиний комплексний підхід до розуміння цієї категорії прав. Одна група вчених-юристів вважає, що ці права не слід виділяти як самостійні суб'єктивні права людини. Категорія «репродуктивні права чоловіків і жінок» має умовний характер і може бути використана в соціології, демографії, але не в юриспруденції. Інша група вчених-юристів розглядає вищевказані права як самостійні права, визнані міжнародним співтовариством та закріплені міжнародними правовими актами і виступає за імплементацію міжнародних норм про репродуктивні права чоловіків та жінок у вітчизняне законодавство.

Третя група вчених-юристів виходить з того, що юридична природа категорії прав, що розглядається, ґрунтується на конституційних правах людини і громадянина, бореться за виділення інституту репродуктивних прав чоловіків і жінок в українському законодавстві. Окремі вчені-юристи вважають, що категорія прав, що досліджується, прямо пов'язана з репродуктивним здоров'ям нації і, в силу своєї специфіки, не вписується в традиційну класифікацію прав і свобод і повинна розглядатися як четверте покоління прав людини.

Метою статті є виявлення основних складових дефініції «репродуктивні права», а також зважаючи на сучасний стан розвитку як українського так і міжнародного законодавства через призму гендерної рівності більш глибоко осмислити права чоловіків і жінок у цій сфері, а також надати їм статусу самостійних суб'єктивних прав.

Виклад основного матеріалу. В чинному законодавстві аналізована категорія прав не отримала належного юридичного оформлення: відсутня дефініція «репродуктивні права чоловіків та жінок», не сформульовані гарантії

щодо реалізації прав чоловіків та жінок у сфері репродуктивної діяльності та репродуктивного здоров'я, не визначено відповідальності за порушення прав чоловіків та жінок у сфері репродуктивної діяльності, тощо. Це в свою чергу призводить до дискримінаційних елементів, що негативно позначаються на розвитку сучасного суспільства. На сьогодні, детально регламентовано лише положення стосовно порядку застосування програм допоміжних репродуктивних технологій.

Одним із завдань щодо зміцнення репродуктивного здоров'я населення як складової репродуктивного права є забезпечення доступності та підвищення якості медичної допомоги щодо відновлення репродуктивного здоров'я, у тому числі із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій. Вище зазначене свідчить про те, що держава при регламентації питань, пов'язаних із продовженням людського роду, стримування демографічної кризи, застосуванням методів допоміжних репродуктивних технологій зміщує акцент у своїй нормотворчій діяльності на відповідну галузь охорони здоров'я, а не на права чоловіків та жінок у досліджуваній сфері відносин.

Головним чином, під допоміжними репродуктивними технологіями розуміються методи штучного впливу відтворення лікування людини від хвороб, які не дають організму виносити та народити дитину. Тобто завдяки допоміжним репродуктивним технологіям з'являються діти, які б інакше не народилися. Важливо відзначити, що допоміжні репродуктивні технології як вид лікування від безпліддя «виросли» із вузькоспеціальної галузі науки. Правова регламентація лише порядку застосування таких допоміжних технологій є недостатньою. Це підтверджується питаннями, що виникають на практиці, зокрема, про статус ненародженої дитини, про доступність людей до послуг із застосування допоміжних репродуктивних технологій.

Так, наприклад, доступ чоловіків і жінок до послуг із застосування допоміжних репродуктивних технологій варіює залежно від соціального статусу, економічного стану, релігійних та національних уявлень, тощо, які є у фінансовому плані досить забезпеченими. Виходить у одиноких чоловіків та малозабезпечених сімей навіть за наявності у них медичних показань наявні складнощі у доступі до послуг із застосування допоміжних репродуктивних технологій.

В основі правовідносин щодо застосування допоміжних репродуктивних технологій «лежать» право та дієздатні чоловіки та жінки, з їх правом на отримання спеціальної медичної допомоги. У сучасному суспільстві дискримінація прав чоловіків та жінок до доступу до застосування допоміжних репродуктивних технологій з

різних підстав (фінансовий стан, статеву належність тощо) не допустима. Право на застосування допоміжних репродуктивних технологій слід розглядати лише як одне з прав у сфері репродуктивної діяльності та репродуктивного здоров'я чоловіків та жінок, а не як єдине можливе.

Таким чином, питання, пов'язані із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, викривають значущість наукового виділення та осмислення досліджуваної категорії прав, акцентують увагу на необхідності їхньої правової регламентації, а не лише відповідної галузі охорони здоров'я. На наш погляд, у сфері репродукції людини та пов'язаних із цим прав чоловіків та жінок, з юридичної точки зору, логічним і правильним буде питання про саме репродуктивні права чоловіків та жінок. Застосування саме цієї категорії надаватиме позитивне значення і для науки, і для практики, оскільки дозволить більш глибоко і повно осмислити права чоловіків і жінок у цій сфері та чіткіше їх регламентувати.

В даний час важливо вести роботу з розробки концепції репродуктивних прав чоловіків та жінок та закріплення у законодавстві репродуктивних прав чоловіків та жінок як прав, що становлять правовий статус людини та громадянина. Вважаємо, що категорія прав чоловіків і жінок, що розглядається, є самостійними суб'єктивними правами, що входять до інституту прав людини.

Репродуктивні права чоловіків і жінок базуються на основних правах людини – право на життя, право на охорону здоров'я, рівноправність між чоловіками та жінками, право на фізичну недоторканність, право на недоторканність приватного життя, право на особисту, сімейну таємницю, тощо. Іншими словами, репродуктивні права чоловіків та жінок похідні від основних прав людини, деталізують та доповнюють їх.

Репродуктивні права відносяться до сукупності прав людини, які стосуються питань сексуального та репродуктивного здоров'я. Репродуктивні права захищаються шляхом застосування прав людини в керівних принципах, національних законах, конституціях, регіональних і міжнародних договорах. Хоча репродуктивні права відіграють важливу роль у досягненні цілей населення, здоров'я та розвитку, вони також важливі самі по собі як права людини, спрямовані на захист невід'ємної гідності особистості. Репродуктивні права складаються з трьох широких категорій прав: права на репродуктивне самовизначення, права на послуги сексуального та репродуктивного здоров'я, інформацію та освіту та права на рівність та недискримінацію.

Права жінок включають їх право вільно і відповідально вирішувати питання, пов'язані з їх сексуальністю, включаючи сексуальне і репродуктивне здоров'я, вільні від примусу, дискри-

мінації та насильства. Рівноправні відносини між жінками і чоловіками в питаннях сексуальних відносин і відтворення, включаючи повну повагу до цілісності особистості, вимагають взаємної поваги, згоди і спільної відповідальності за сексуальну поведінку і її наслідки.

При черговому тлумаченні параграфу 96 Організації Об'єднаних Націй, було визначено, що використання та застосування сексуальних прав рішуче вийшли за межі прав жінок, а гетеронормативний відбиток другого речення параграфу 96 був оскаржений та деконструйований. На сьогодні, визначення репродуктивних прав звучить наступним чином: «репродуктивні права включають право всіх осіб висловлювати свою орієнтацію, з урахуванням добробуту та прав інших людей, не побоюючись переслідувань, відмови у свободі чи соціального втручання» [1].

Ця стаття зосереджена фундаментально на репродуктивних правах і не розглядає вичерпно зміст і виклики, більш специфічні для вузьких (сексуальних) прав у більш широкому сенсі. Але вона окреслює аспекти траєкторії вузьких (сексуальних) прав, особливо щодо сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, оскільки вони стосуються паралельного розвитку репродуктивних прав, а також коротко досліджує перетини та відмінності між двома поняттями. Однак важливі аспекти вузьких (сексуальних) прав, такі як ті, що пов'язані з сексуальним насильством у різних його формах, не розглядаються глибоко.

Репродуктивне здоров'я жінок пов'язане з багатьма правами людини, включаючи право на життя, право бути вільними від тортур, право на здоров'я, право на приватність, право на освіту та заборону дискримінації. Комітет з економічних, соціальних і культурних прав (CESCR) і Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (CEDAW) чітко вказали, що право жінок на здоров'я включає їх сексуальне і репродуктивне здоров'я. Це означає, що держави мають зобов'язання поважати, захищати і виконувати права, пов'язані з сексуальним і репродуктивним здоров'ям жінок. Спеціальний доповідач з питань права на здоров'я стверджує, що жінки мають право на послуги з охорони репродуктивного здоров'я, а також на товари та послуги, які: доступні в достатній кількості; доступні фізично та економічно; доступні без дискримінації; і хорошої якості [2]. Порушення репродуктивного здоров'я та прав жінок і чоловіків часто обумовлені глибоко вкоріненими переконаннями та суспільними цінностями, що стосуються їх ролі в суспільстві.

Відповідні стандарти прав людини CEDAW (стаття 16) гарантують жінкам рівні права при прийнятті рішення «вільно і відповідально про кількість і вік їхніх дітей, а також мати доступ до інформації, освіти і засобів, що дозволяють їм користуватися цими правами» [4]. CEDAW

(стаття 10) також визначає, що право жінок на освіту включає «доступ до конкретної освітньої інформації, яка допомагає забезпечити здоров'я та добробут сімей, включаючи інформацію та поради щодо планування сім'ї» [4].

Пекінська платформа заявляє, що «права жінок і права людини взагалі, включають їх право вільно і відповідально вирішувати питання, пов'язані з їх сексуальністю, включаючи сексуальне і репродуктивне здоров'я, вільні від примусу, дискримінації та насильства» [3].

Загальний коментар CESCR рекомендує державам «скасувати або ліквідувати закони, політику і практику, які криміналізують, перешкоджають або підривають доступ окремих осіб або певної групи осіб до установ, послуг, товарів та інформації репродуктивного здоров'я» [4]. Стандарти прав людини в цій галузі узагальнені в інформаційній серії про сексуальне і репродуктивне здоров'я і права. Рішення про те, чи варто і коли стати батьком, є одним з найбільш приватних і важливих рішень, які може прийняти людина. Для жінок, зокрема, здатність контролювати рішення, що стосуються їх репродуктивного здоров'я, означає, що вони контролюють власну долю. З цієї причини репродуктивні права є невід'ємною складовою відкритого суспільства, без якого жінки не можуть користуватися повною рівністю.

Останнім часом Європейський суд з прав людини виніс два критичних рішення щодо репродуктивних прав: захист доступу до абортів після згвалтування та заборона примусової стерилізації. Факти дуже різні, але обидва випадки підкреслюють важливість особистої автономії в питаннях відтворення і демонструють, чому захист репродуктивних прав лежить в основі відкритого суспільства.

В свою чергу Сполучені Штати об'єдналися з багатьма іншими країнами в тому, щоб рішуче виступати в ООН за продовження глобальної підтримки репродуктивного здоров'я жінок і принаймні за репродуктивні – якщо не сексуальні – права. Як результат вироблення єдиних рекомендацій, які включали забезпечення загального сексуального та репродуктивного здоров'я та прав як цілі забезпечення здорового способу життя.

Паралельно офіційна робоча група ООН проходила власний процес створення пропозиції щодо нового набору цілей сталого розвитку. У своєму підсумковому звіті робоча група рекомендувала 169 цілей, дві з яких стосувалися сексуального і репродуктивного здоров'я. Зокрема, в рамках більш широкої мети в галузі охорони здоров'я документ визначив ціль, згідно з якою країни «до 2030 року забезпечать загальний доступ до послуг з охорони сексуального та репродуктивного здоров'я, в тому числі для пла-

нування сім'ї, інформації та освіти, а також інтеграції репродуктивного здоров'я в національні стратегії і програми» [6]. Крім того, ціль щодо гендерної рівності включає ціль щодо «забезпечення загального доступу до сексуального та репродуктивного здоров'я та репродуктивних прав, як це погоджено відповідно до Програми дій Міжнародної конференції з народонаселення та розвитку та Пекінської платформи дій та підсумкових документів їх оглядових конференцій».

Висновки. Закріплення дефініції «репродуктивні права» з врахуванням рівності прав чоловіків та жінок, особистої свободи, недоторканості, свободи від дискримінації дозволить відчувати себе захищеними членами сучасного суспільства і реалізовувати їх в своїх інтересах, не заподіюючи при цьому шкоди іншим людям. Застосування гендерної рівності дозволить забезпечити загальний доступ до репродуктивного здоров'я та репродуктивних прав не тільки на рівні національного але і міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Singh S, Darroch JE and Ashford LS, Adding It Up: The Costs and Benefits of Investing in Sexual and Reproductive Health 2014, New York: Guttmacher Institute, 2014, <http://www.guttmacher.org/pubs/AddingItUp2014.pdf>, Dec. 22, 2014.
2. Sedgh G. and Hussain R., Reasons for contraceptive nonuse among women having unmet need for contraception in developing countries, *Studies in Family Planning*, 2014, 45(2):151–169, <http://www.guttmacher.org/pubs/journals/j.1728-4465.2014.00382.x.pdf>.
3. Copenhagen Consensus Center, Preliminary benefit-cost assessment of the final OWG outcome, 2014, <http://www.copenhagenconsensus.com/sites/default/files>.
4. United States Agency for International Development (USAID), Acting on the Call: Ending Preventable Child and Maternal Deaths, Washington, DC: USAID, 2014, <http://www.usaid.gov/what-we-do/global-health>.
5. Secretary-General's High-Level Panel of Eminent Persons on the Post-2015 Development Agenda, A New Global Partnership: Eradicate Poverty and Transform Economies Through Sustainable Development, New York: United Nations, 2013, http://www.un.org/sg/management/pdf/HLP_P2015_Report.pdf.
6. Open Working Group of the General Assembly on Sustainable Development Goals, Open Working Group Proposal for Sustainable Development Goals, New York: United Nations, 2014, <https://sustainabledevelopment.un.org/content>.